

๑. กนฺทรกสูตร¹

[๑] เอวมเม สุตฺติ: เอกํ สมยํ ภควา จมฺปายํ วิหริติ คคฺคราย โปกฺขรณียา ตีเร มหตา ภิกฺขุสํเชน สทฺธิ. อถ โข เปสฺโส ๑ หตฺถาโรหปฺตฺโต กนฺทรโก ๑ ปริพฺพาชโก, เยน ภควา, เตนฺอุปสงฺกมึสฺสุ; อุปสงฺกมิตฺวา เปสฺโส หตฺถาโรหปฺตฺโต ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสิตฺติ. กนฺทรโก ปน ปริพฺพาชโก ภควตา สทฺธิ สมฺโมทฺติ; สมฺโมทนียํ กถํ สารณียํ? วิตฺติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ อญฺจาสฺสิ. เอกมนฺตํ จิตฺโต โข กนฺทรโก ปริพฺพาชโก ตฺถุณฺหิภฺตํ ตฺถุณฺหิภฺตํ ภิกฺขุสํหํ อนุวิโลเกตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ “อจฺจริยํ โภ โคตม, อพฺภุตํ โภ โคตม, ยาวณฺจิทํ โภตา โคตเมน สมฺมา ภิกฺขุสํโฆ ปฏฺฐิปาทิตฺ; เยปิ เต โภ โคตม อหฺลฺลํ อตีตมทฺธานํ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา, เตปิ ภควนฺโต เอตปรมฺมเยว สมฺมา ภิกฺขุสํหํ ปฏฺฐิปาทฺเทสฺสุ, เสยฺยถาปิ เอตฺรหิ โภตา โคตเมน สมฺมา ภิกฺขุสํโฆ ปฏฺฐิปาทิตฺ. เยปิ เต โภ โคตม ภวิสฺสนฺติ อนาคตมทฺธานํ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา, เตปิ ภควนฺโต เอตปรมฺมเยว สมฺมา ภิกฺขุสํหํ ปฏฺฐิปาทฺเทสฺสนฺติ, เสยฺยถาปิ เอตฺรหิ โภตา โคตเมน สมฺมา ภิกฺขุสํโฆ ปฏฺฐิปาทิตฺ”ติ.

[๒] เอวเมตํ กนฺทรก, เอวเมตํ กนฺทรก; เยปิ เต กนฺทรก อหฺลฺลํ อตีตมทฺธานํ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา, เตปิ ภควนฺโต เอตปรมฺมเยว สมฺมา ภิกฺขุสํหํ ปฏฺฐิปาทฺเทสฺสุ, เสยฺยถาปิ เอตฺรหิ มया สมฺมา ภิกฺขุสํโฆ ปฏฺฐิปาทิตฺ. เยปิ เต กนฺทรก ภวิสฺสนฺติ อนาคตมทฺธานํ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา, เตปิ ภควนฺโต เอตปรมฺมเยว สมฺมา ภิกฺขุสํหํ ปฏฺฐิปาทฺเทสฺสนฺติ, เสยฺยถาปิ เอตฺรหิ มया สมฺมา ภิกฺขุสํโฆ ปฏฺฐิปาทิตฺ.

สนฺติ หิ กนฺทรก ภิกฺขุ อิมสฺมี ภิกฺขุสํเฆ อรหนฺโต ชีณาสฺวา วุสฺสิตวณฺโต กตกรณียา โอิหิตภารา อนุปฺปตฺตสทฺตถา ปริกฺขีณภวสญฺโยชนา สมฺมทญฺญา วิมุตฺตา, สนฺติ ปน³ กนฺทรก ภิกฺขุ อิมสฺมี ภิกฺขุสํเฆ เสชา⁴ สนฺตตฺตสีลา สนฺตตฺตวุดฺติโน นิปกา นิปกวุดฺติโน, เต⁵ จตฺตฺสฺส สติปญฺจจาเนสฺสุ สุปฺปติญฺจิตฺจิตฺตา⁶ วิหริตฺติ. กตเมสฺสุ จตฺตฺสฺส ? อึถ กนฺทรก ภิกฺขุ กาเย กายานุสฺสึ วิหริติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ, เวทนาสฺสุ เวทนานุสฺสึ วิหริติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ, จิตฺเต จิตฺตานุสฺสึ วิหริติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ, ฐมฺเมสฺสุ ฐมฺมานุสฺสึ วิหริติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสนฺติ.

¹ มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๑๓

² สී.,สุยา.,ก.,อ. สาราณียํ

³ อ.,ม. หิ

⁴ อ.,ม. เสกฺขา

⁵ สී. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ

⁶ สී.,อ.,ม. สุปฺปติญฺจิตฺจิตฺตา

[๓] เอวํ วุตเต เปสฺสเฬ หตฺถาโรหปฺตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ “อจฺฉริยํ ภาณเต, อพฺภูตํ ภาณเต, ยาว สุปฺปณฺตตฺตา จิเม ภาณเต ภควตา จตฺตารโ สติปฺภูจฺจนา สตฺตานิ วิสุทฺธิยา โสภปริทฺทวานํ⁷ สมตฺถิกมฺมาย ทฺกฺขทฺมณฺสฺสานํ อตฺตณฺคมฺมาย ฌายสฺส อธิคมฺมาย นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยาย. มยฺมปี หิ ภาณเต คิหิ โอปาทวสนา กาเลน กาลํ อิเมสฺ จตฺตสฺ สติปฺภูจฺจเนสฺ สุปฺตฺติจฺตจิตฺตตา วิหฺราม. อธิ มยํ ภาณเต กายเ กายานุปฺสฺสิโน วิหฺราม อาตานิโน สมฺปชานา สติมนฺโต วิเนยฺย โลกเ อภิชฺฌมาทฺมณฺสฺสํ, เวทนาสฺ เวทนานุปฺสฺสิโน วิหฺราม อาตานิโน สมฺปชานา สติมนฺโต วิเนยฺย โลกเ อภิชฺฌมาทฺมณฺสฺสํ, จิตฺเต จิตฺตานุปฺสฺสิโน วิหฺราม อาตานิโน สมฺปชานา สติมนฺโต วิเนยฺย โลกเ อภิชฺฌมาทฺมณฺสฺสํ, ฌมฺเมสฺ ฌมฺมานุปฺสฺสิโน วิหฺราม อาตานิโน สมฺปชานา สติมนฺโต วิเนยฺย โลกเ อภิชฺฌมาทฺมณฺสฺสํ. อจฺฉริยํ ภาณเต, อพฺภูตํ ภาณเต, ยาวญฺจิทํ ภาณเต ภควา เอวํ มนุสฺสคฺหเน เอวํ มนุสฺสกสฺสเฏ เอวํ มนุสฺสสฺสาเจยฺเย วตฺตมาเน สตฺตานิ หิตาหิตํ ชานาติ. คฺหนญฺเฬหตํ ภาณเต ยทิทํ มนุสฺสฺสา, อุตฺตานิญฺเฬหตํ ภาณเต ยทิทํ ปสฺโว. อหฺญหิ ภาณเต ปโหมมิ หตฺถิทมฺมํ สฺวาเรตฺถํ, ยาวตฺเถน อนฺตเรณ จมฺปํ คตาคตํ กริสฺสติ, สพฺพานิ ตานิ สฺวาเจยฺยานิ ญฺญายฺยานิ วญฺเญยฺยานิ ชิเมหฺยฺยานิ ปาตฺตกริสฺสติ. อมฺหากมฺปน ภาณเต ทาสฺวาติ วา เปสฺสฺวาติ วา กมฺมกฺราติ วา อญฺญถาว กายเณ สมฺพทาจรฺนติ, อญฺญถาว วา จาย, อญฺญถาว เนสฺ จิตฺตํ โหติ. อจฺฉริยํ ภาณเต, อพฺภูตํ ภาณเต, ยาวญฺจิทํ ภาณเต ภควา เอวํ มนุสฺสคฺหเน เอวํ มนุสฺสกสฺสเฏ เอวํ มนุสฺสสฺสาเจยฺเย วตฺตมาเน สตฺตานิ หิตาหิตํ ชานาติ. คฺหนญฺเฬหตํ ภาณเต ยทิทํ มนุสฺสฺสา, อุตฺตานิญฺเฬหตํ ภาณเต ยทิทํ ปสฺโว”ติ.

[๔] เอวเมตํ เปสฺส, เอวเมตํ เปสฺส; คฺหนญฺเฬหตํ เปสฺส ยทิทํ มนุสฺสฺสา, อุตฺตานิญฺเฬหตํ เปสฺส ยทิทํ ปสฺโว. จตฺตารโเม เปสฺส ปุคฺคโล สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมี. กตเม จตฺตารโ ? อธิ เปสฺส เอกจฺโจ ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป โหติ อตฺตปริตฺตานิโนโยคฺมณฺญุตฺโต, อธิ ปน เปสฺส เอกจฺโจ ปุคฺคโล ปฺรณฺตโป โหติ ปฺรปริตฺตานิโนโยคฺมณฺญุตฺโต, อธิ ปน เปสฺส เอกจฺโจ ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป จ โหติ อตฺตปริตฺตานิโนโยคฺมณฺญุตฺโต ปฺรณฺตโป จ ปฺรปริตฺตานิโนโยคฺมณฺญุตฺโต, อธิ ปน เปสฺส เอกจฺโจ ปุคฺคโล เนวตฺตนฺตโป โหติ นาทฺตปริตฺตานิโนโยคฺมณฺญุตฺโต น ปฺรณฺตโป น ปฺรปริตฺตานิโนโยคฺมณฺญุตฺโต, โส อนตฺตนฺตโป อปฺรณฺตโป ทิฏฺฐเจว ฌมฺเม นิจฺจนาโต นิพฺพุโต สีสฺตีญฺโต⁸ สฺขปฺภิสฺสเวทํ พุทฺทมฺมฺเตน อตฺตนา วิหฺรติ. อิเมสฺ เปสฺส จตฺตุนํ ปุคฺคลานิ กตโม เต ปุคฺคโล จิตฺตํ อาราเธตฺติ.

ยวายุํ ภาณเต ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป อตฺตปริตฺตานิโนโยคฺมณฺญุตฺโต, อยํ เม ปุคฺคโล จิตฺตํ นาราเธติ. โยปายํ ภาณเต ปุคฺคโล ปฺรณฺตโป ปฺรปริตฺตานิโนโยคฺมณฺญุตฺโต, อยมฺปี เม ปุคฺคโล จิตฺตํ นาราเธติ. โยปายํ ภาณเต ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป จ อตฺตปริตฺตานิโนโยคฺมณฺญุตฺโต ปฺรณฺตโป จ ปฺรปริตฺตานิโนโยคฺมณฺญุตฺโต, อยมฺปี เม ปุคฺคโล จิตฺตํ นาราเธติ. โย จ โข

⁷ ส.,อ., โสภปริทฺทวานํ

⁸ ส.,อ.,ม. สีสฺตีญฺโต

อัย ฆนเต ปุคฺคโล นเวตตุนฺตโป นาทตปริตฺตานิ นานุโยคฺมนุยุตฺโต น ปรนฺตโป น
 ปรปริตฺตานิ นานุโยคฺมนุยุตฺโต, โส อนตตุนฺตโป อปรนฺตโป ทิฏฺฐเจว ฐมฺเม นิจฺฉาโต นิพฺพุโต
 สีสฺตีญฺโต สุขปฏิสฺสเวทึ พุรหฺมญฺเฒน อตตนา วิหฺรติ, อัย^๙ เม ปุคฺคโล จิตฺตํ อาราเธตฺติ.

[๕] กสฺมา ปน เต เปสฺส อิเม ตโย ปุคฺคลา จิตฺตํ นาราเธตฺติ. ยวายํ ฆนเต
 ปุคฺคโล อตตุนฺตโป อตตปริตฺตานิ นานุโยคฺมนุยุตฺโต, โส อตตานิ สุขกามํ ทุกฺขปฏิกฺกณฺลํ
 อาตาเปตี ปริตฺตานิ, อิมินา เม อัย ปุคฺคโล จิตฺตํ นาราเธติ. โยปายํ ฆนเต ปุคฺคโล
 ปรนฺตโป ปรปริตฺตานิ นานุโยคฺมนุยุตฺโต, โส ปรํ สุขกามํ ทุกฺขปฏิกฺกณฺลํ อาตาเปตี ปริตฺตานิ,
 อิมินา เม อัย ปุคฺคโล จิตฺตํ นาราเธติ. โยปายํ ฆนเต ปุคฺคโล อตตุนฺตโป จ อตตปริตฺตานิ
 นานุโยคฺมนุยุตฺโต ปรนฺตโป จ ปรปริตฺตานิ นานุโยคฺมนุยุตฺโต, โส อตตานิ ปรนฺตเจ ปรนฺตเจ
 สุขกามํ^{๑๐} ทุกฺขปฏิกฺกณฺลํ^{๑๑} อาตาเปตี ปริตฺตานิ, อิมินา เม อัย ปุคฺคโล จิตฺตํ นาราเธติ.
 โย จ ไซ อัย ฆนเต ปุคฺคโล นเวตตุนฺตโป นาทตปริตฺตานิ นานุโยคฺมนุยุตฺโต น ปรนฺตโป น
 ปรปริตฺตานิ นานุโยคฺมนุยุตฺโต, โส อนตตุนฺตโป อปรนฺตโป ทิฏฺฐเจว ฐมฺเม นิจฺฉาโต นิพฺพุโต
 สีสฺตีญฺโต สุขปฏิสฺสเวทึ พุรหฺมญฺเฒน อตตนา วิหฺรติ [11] อิมินา เม อัย ปุคฺคโล จิตฺตํ
 อาราเธติ. นนฺท จทานิ มัย ฆนเต คจฺฉาม พหุกิจฺจา มัย พหุกรณียาติ. ยสฺสทานิ ตฺวํ
 เปสฺส กาลํ มนฺตฺวา สีสฺตี. อถ ไซ เปสฺสเฒ หตฺถาโรหฺพฺตฺโต ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา
 ออนุเมทิตฺวา อญฺญาสาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ.

[๖] อถ ไซ ภควา อจิริปกฺกนฺเต เปสฺสเฒ หตฺถาโรหฺพฺตฺเต ภิกฺขุ อามนฺเตสิ “ปณฺทิตฺโต
 ภิกฺขเว เปสฺสเฒ หตฺถาโรหฺพฺตฺโต, มหาปณฺธโย ภิกฺขเว เปสฺสเฒ หตฺถาโรหฺพฺตฺโต; สเจ ภิกฺขเว
 เปสฺสเฒ หตฺถาโรหฺพฺตฺโต มุหุตฺตํ นิสฺสึเทยฺย, ยาวสฺสาหํ อิเม จตฺตาริ ปุคฺคเล วิตฺถาเรน
 วิภชฺชิสฺสามิ,^{๑๒} มหตา อตฺเถน สํยุตฺโต อภวิสฺส. อปิจ ภิกฺขเว เอตฺตาวตฺตานิ เปสฺสเฒ
 หตฺถาโรหฺพฺตฺโต มหตา อตฺเถน สํยุตฺโต”ติ. เอตฺตสฺส ภควา กาลิ, เอตฺตสฺส สฺสคต กาลิ, ยํ
 ภควา อิเม จตฺตาริ ปุคฺคเล วิตฺถาเรน วิภชฺชเยย, ภควโต สุตฺวา ภิกฺขุ ฐาเรสฺสนฺตฺติ.
 เตนหิ ภิกฺขเว สุณฺธาถ, สาราญํ มนฺสิกริถ, ภาสิสฺสามีติ. “เอวํ ฆนเต”ติ ไซ เต ภิกฺขุ
 ภควโต ปจฺจสฺสเฒ. ภควา เอตทโวจ:

[๗] กตโม จ ภิกฺขเว ปุคฺคโล อตตุนฺตโป อตตปริตฺตานิ นานุโยคฺมนุยุตฺโต ? อธิ
 ภิกฺขเว เอกจฺจ ปุคฺคโล อเจลโก โหติ มุตฺตาราโร หตฺถาวเลชนิ,^{๑๓} น เอหิภทฺทนฺติโก, น
 ติสฺสจภทฺทนฺติโก, นาภินฺทึ, น อุตฺทิสฺสกตํ, น นิมนฺตํ สาทิยติ, โส น กุมภิมฺขา ปฏิกฺคณฺหาติ,

^๙ อ.,ม. อยเมว

^{๑๐} สී.,อ. สุขกามะ ทุกฺขปฏิกฺกณฺล

^{๑๑} เอตฺถนฺตเร อ.,ม. โส อตตานิ ปรนฺตเจ สุขกามํ ทุกฺขปฏิกฺกณฺลํ นเว อาตาเปตี น ปริตฺตานิ อิเม ปาจา ทิสฺสนฺติ.

^{๑๒} สී.,อ. วิภชฺชามิ

^{๑๓} อ.,ม.,สී.,อ. หตฺถาปเลชนิ

น กไฟปิฆา¹⁴ ปฏิกคณหาติ, น เอฬกมนตรํ, น ทณฺฑมนตรํ, น มุสลมนตรํ, น ทวินนํ
 ภูณฺชมานานํ, น คพฺภินิยา, น ปายมานาย, น ปุริสนตรคตตาย, น สงฺกิตตํ, น ยตถ สา
 อฺปฏฺจิตโต โหติ, น ยตถ มกฺขิกา สณฺทสณฺทจารินี, น มจฺจํ, น มํสํ, น สฺรํ, น เมรยํ, น
 ฤโสทกํ ปิวติ. โส เอกาการิกो वा होति एकालोपिको, त्वाकारिको वा होति त्वालोपिको
 षपेय सत्ताकारिको वा होति सत्तालोपिको, ऐकिसापि तत्तिया यापेति, त्वीहिपि तत्तीहि
 यापेति षपेय सत्तहिपि तत्तीहि यापेति, एकाहिकमपि आहारं आहारेति, त्वीहिकमपि आहारं
 आहारेति षपेय सत्ताहिकमपि आहारं आहारेति, छिति ऐवुरुपि अणुत्तमासिकं प्रियायणत्त
 गोचनानुयोक्मनुयुत्तो विव्रति. โส साकगฺโข वा होति, सामागगฺโข वा होति, नीवारगฺโข वा
 होति, तत्तुलग्โข वा होति, ह्यगฺโข वा होति, गणगฺโข वा होति, आजामगฺโข वा होति,
 पिण्डगगम्โข वा होति, तिणगम्โข वा होति, कोमयगम्โข वा होति, वनमुलफलहारो वा¹⁵
 यापेति पवत्तफलगोष्ठी. โส स्थानापि चारेति, मस्थानापि चारेति, च्वत्तुस्थानापि चारेति,
 पंसुगฺलानापि चारेति, तीरिगानापि चारेति, อชินापि चारेति, อชินกฺขिमपि चारेति, กุสจिरमपि चारेति,
 วากจिरमपि चारेति, ผลगजिरमपि चारेति, เกสกम्फलमपि चारेति, वाฬकम्फलमपि चाเรति,
 อพุกกปฺกขมपि चाเรति, เกสมสฺส
 โหติ เกสมสฺส
 โหติ आसनपग्गिखित्तโต, อุกग्गฺโข โหติ อุกग्गฺโขปฺชานมनुยुत्तो, กणग्गกาปสฺสยिकोपि โหति
 กणग्गกาปสฺสเย सेय्यं กप्पेति, สายตตियกมपि อุกโกโรहनानुโยक्मनुยुत्तो विव्रति. छिति
 ऐवुरुपि अनेकविहितं गायस्स आतापनप्रितापनानुयोक्मनुयुत्तो विव्रति. ओयं वृज्जति गिग्गवे
 पुक्कलो अत्तन्नत्तो अत्तत्प्रितापनानुयोक्मनुयुत्तो.

[๘] กตโม จ गिग्गवे पुक्कलो प्रव्रत्तो प्रप्रितापनानुयोक्मनुयुत्तो ? छि
 गिग्गवे ऐकज्जे पुक्कलो ओरพुगिको होति सुगुरिको साकुณिको माक्किको लुत्तो मज्जमात्तिको
 जोरो जोरमात्तिको कोरमात्तिको पणฺณาคารिको, ये वा पणฺणेषुपि ऐजि गुरुग्गम्मन्ता. ओयं
 वृज्जति गिग्गवे पुक्कलो प्रव्रत्तो प्रप्रितापनानुयोक्मनुयुत्तो.

[๙] กตโม จ गिग्गवे पुक्कलो अत्तन्नत्तो ज अत्तत्प्रितापनानुयोक्मनुयुत्तो प्रव्रत्तो ज
 प्रप्रितापनानुयोक्मनुยुत्तो ? छि गिग्गवे ऐकज्जे पुक्कलो राชา वा होति चत्तिय
 มุत्ताวสित्तโต, พุราหมणेन वा महासालो. โส ปุรตฺติเมน นครस्स นวํ สनฺถาคารํ การापेतวา
 เกสมสฺส
 ปิฏฺจํ กณฺทุมานो นวํ สนฺถาคารํ ปวิสติ สทฺธิ มहेสิยา พุราหมणेन จ ปุโรหิตेन โส
 ตตฺถ อนนฺตรहितาย ภูมिया हित्थปत्तตาย¹⁷ सेय्यं กप्पेति. โส¹⁸ ऐकिसा काविया स्सुปवฺจฉาย

¹⁴ ส. ขไฟปิฆา

¹⁵ ฉ.,ม. วาสทโท น ทิสฺสติ.

¹⁶ ฉ.,ม.,อ. มคฺวิสาณน

¹⁷ ส.,อ. หิริตฺตตาย

¹⁸ ฉ.,ม.,อ. อยํ ปาโจ น ทิสฺสติ

ยัม เอกสมัยี ถเน ชีร์ โหติ, เตเน ราชชา ยาเปติ, ยัม พุติยสมัยี ถเน ชีร์ โหติ, เตเน มเหสี ยาเปติ, ยัม ตติยสมัยี ถเน ชีร์ โหติ, เตเน พุราหมโณ ปุโรหิตโย ยาเปติ. ยัม จตุตถสมัยี ถเน ชีร์ โหติ, เตเน อคคี่ ชุหติ, อวเสเสน วจจโก ยาเปติ. โส เอวมาห “เอตตกา อสุภา หนฺณนฺตุ ยญฺณตถาย, เอตตกา วจจตฺรา หนฺณนฺตุ ยญฺณตถาย, เอตตกา วจจตฺริโย หนฺณนฺตุ ยญฺณตถาย, เอตตกา อชา หนฺณนฺตุ ยญฺณตถาย, เอตตกา อสุภา หนฺณนฺตุ ยญฺณตถาย, [เอตตกา อสฺสา หนฺณนฺตุ ยญฺณตถาย,]¹⁹ เอตตกา อสุภา อชฺชนนฺตุ ยญฺณตถาย, เอตตกา ทพฺภา ลฺลยนฺตุ พฺริหิสตถายา”ติ. เยปิสฺส เต โหนฺติ ทาสาติ वा पेสฺसाติ वा กम्मกรати वा, เตปิ ทนฺนตชฺชิตา ภายตชฺชิตา อสฺสุมา รุทมานา ปฺริกมมานิ กโรนฺติ. อयं วุจฺจติ ภิภฺชเว ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป จ อตฺตปฺริตาปนानุโยคมนฺยุตฺโต ปฺรนฺตโป จ ปฺรปฺริตาปนानุโยคมนฺยุตฺโต.

[๑๐] กตโม จ ภิภฺชเว ปุคฺคโล เนวตฺตนฺตโป นาทตฺปฺริตาปนानุโยคมนฺยุตฺโต น ปฺรนฺตโป น ปฺรปฺริตาปนानุโยคมนฺยุตฺโต. โส อนตฺตนฺตโป อปฺรนฺตโป ทิฏฺเฐว ญมฺเม นิจฺจาทอ นิพฺพุโต สีตฺติฏฺโถ สฺวปฺปฏิสํเวทึ พุราหมญฺเตน อตฺตนา วิหฺรติ ? อธิ ภิภฺชเว ตถาคโต โลเก อปฺปชฺชติ อรหํ สมมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจฺรณสมฺปนฺโน สฺคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปฺริสทมฺมสํวธา สตถา เทวมนุสฺसानํ พุทฺโธ ภควา. โส อิมํ โลกํ สเทวํ สมารํ สพุราหมํ สสฺสมณพฺราหมณึ ปชฺชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญฺเภา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทติ. โส ญมฺมํ เทเสติ อาทิกลฺยาณํ มชฺฌเมกลฺยาณํ ปฺริโยสํนกลฺยาณํ สาทถํ สพฺยญฺชนํ, เกวลปฺริปฺณณํ ปฺริสฺสุทฺธํ พุราหมจฺริยํ ปกาเสติ; ตํ ญมฺมํ สฺสุณาติ คหปติ वा คหปติปฺตฺโต वा อญฺญตฺรสมัยี वा กุเล ปจฺจาชาโต. โส ตํ ญมฺมํ สฺสุตฺวา ตถาคเต สทฺธํ ปฺปฏิสภติ, โส เตเน สทฺธาปฺปฏิลาภาน สมฺนฺนาคโต อิติ ปฺปฏิสภฺจิกฺขติ “สมฺพาวโธ ฆฺรราวโธ ราชปโธ, อพฺุโสภาโธ ปพฺพชฺชา, นยิทํ สฺสุกํ อคารํ อชฺฌมาวสตา เอกนฺตปฺริปฺณณํ เอกนฺตปฺริสฺสุทฺธํ สจฺจลฺลิตํ พุราหมจฺริยํ จริตฺถํ, ยนฺนุนาหํ เกสฺมสฺสุํ โอาหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺจาทฺเตวา อคฺวารสฺมา อนคฺวาริยํ ปพฺพชฺชเยน”ติ โส อปฺเรน สมเยน อปฺปี वा โภคกฺขนฺธํ ปหาย มหนฺตํ वा โภคกฺขนฺธํ ปหาย อปฺปี वा ภาตฺติปฺริวญฺญํ ปหาย มหนฺตํ वा ภาตฺติปฺริวญฺญํ ปหาย เกสฺมสฺสุํ โอาหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺจาทฺเตวา อคฺวารสฺมา อนคฺวาริยํ ปพฺพชฺชติ.

[๑๑] โส เอวํ ปพฺพชฺชิตो สฺมาโน ภิภฺชุนํ สิกฺขาสาชีวสมฺปนฺโน ปาณาติปาทํ ปหาย ปาณาติปาทา ปฏฺวิโรโต โหติ นิหิตทณฺโฑ นิหิตสฺตฺโถ ลชฺชึ ทยาปนฺโน สพฺพปาณ ภูตฺทิตานุกมฺปี วิหฺรติ. อทินฺนาทานํ ปหาย อทินฺนาทานา ปฏฺวิโรโต โหติ ทินฺนาทายี ทินฺนปฺปาฏฺกิงฺขี, อเถเนน สฺสุจฺญเตน อตฺตนา วิหฺรติ. อพุราหมจฺริยํ ปหาย พุราหมจฺวาริ โหติ อวารจฺวาริ วิโรโต เมถฺนา คามญฺจมา. มุสฺสาวาทํ ปหาย มุสฺสาวาทา ปฏฺวิโรโต โหติ สจฺจวาทึ สจฺจสนฺโธ เถโต ปจฺจยโก อวิสฺสวาทโก โลกสฺส. ปิสฺสุณํ วาจํ ปหาย ปิสฺสุณาย วาจาย ปฏฺวิโรโต โหติ, อิตฺโต สฺสุตฺวา น อมฺตฺร อกฺขาตา อิมฺสํ เกทาย, อมฺตฺร वा สฺสุตฺวา น อิมฺสํ อกฺขาตา อมฺสํ เกทาย, อิติ ภิภฺชนานํ वा สนฺธาตา สหิตานํ वा อนุปฺปทาทา สมคฺคคาราโม

¹⁹ เอตถนฺตเร สี.อ. อิม ปาจา น ทิสฺสนฺติ

ปัจฉิมชาติ ปิณฑุปาตปฏิกกนโต นิสีหติ ปลลลงกั อากุชิตวา อุกุ กายั ปณิธาย ปริมุขั
 สตี อุกุจเปตวา; โส อภิชฌั โลเก ปหาย วิคตภิชฌเณ เจตสา วิหริติ, อภิชฌาย จิตตัม
 ปริโสเชติ. พยาปาทปโทสั ปหาย อพฺยาปนฺนจิตฺโต วิหริติ สพฺพปาณญฺหิตานุกมฺปิ,
 พยาปาทปโทสา จิตตัม ปริโสเชติ. ถีนมิทฺถั ปหาย วิคตถีนมิทฺโธ วิหริติ อาโลกสญฺญี สโต
 สมฺปชาโน, ถีนมิทฺธา จิตตัม ปริโสเชติ. อุกุจจกุกุกุจจํ ปหาย อนฺุทฺโต วิหริติ อชฺฌตฺตัม
 วุปฺสนฺตจิตฺโต, อุกุจจกุกุกุจจา จิตตัม ปริโสเชติ. วิจิกฺขณฺํ ปหาย ตินฺนณฺวิจิกฺขเณ วิหริติ
 อกถกฺกั กุสฺเสสุ ฌมฺเมสุ, วิจิกฺขณฺาย จิตตัม ปริโสเชติ.

โส อิมเ ปญจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุกุกิเลสเ ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ วิวิจฺเจว
 กาเมหิ วิวิจฺจ อุกุสฺเสหิ ฌมฺเมหิ สวิตกุกั สวิจาร์ วิเวกฺขั ปิติสุขั ปจฺมํ ฌานํ อุกุสมฺปชฺช
 วิหริติ. วิตกกุวิจารานํ วุปฺสมา อชฺฌตฺตัม สมฺปสาทณฺํ เจตโส เอกโกทิกาวํ อวิตกุกั อวิจาร์
 สมาริขั ปิติสุขั ทฺติยํ ฌานํ อุกุสมฺปชฺช วิหริติ. ปิตฺยา จ วิราคา อุกุเพกฺโข จ วิหริติ สโต จ
 สมฺปชาโน สุขญฺจ กาเยน ปฏฺิสเวเทติ, ยนฺตํ อริยา อากิขฺนติ “อุกุเพกฺโข สติมา สุขวิหารี”ติ,
 ตติยํ ฌานํ อุกุสมฺปชฺช วิหริติ. สุขุสฺส จ ปหานา ทุกุขุสฺส จ ปหานา ปุพฺเพว โสมนสุส
 โทมนสุสณํ อตถงฺคมา อทุกุขมสุขั อุกุเพกฺขาสติปาริสุทฺธี จตฺตถั ฌานํ อุกุสมฺปชฺช วิหริติ.

[๑๔] โส เอวํ สมาริเต จิตเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตฺวุกุกิเลสเ
 มุทฺฎเเต กมฺมนิเย จิตเ อาเนญชฺปฺตเต ปุพฺเพนิวาसानุสฺสตีถาณาย จิตตัม อภินินฺนาเมติ.
 โส อนกฺวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ, เสยฺยถิํ ? เอกมฺปิ ชาตี เทวปิ ชาติโย ติสฺโสปิ
 ชาติโย จตฺสฺโสปิ ชาติโย ปญฺจปิ ชาติโย ทสฺปิ ชาติโย วีสมฺปิ ชาติโย ตีสมฺปิ ชาติโย
 จตฺตาพีสมฺปิ ชาติโย ปญฺญาสมฺปิ ชาติโย ชาติสทสมฺปิ ชาติสทสทสมฺปิ ชาติสทสทสทสมฺปิ
 อนเเกปิ สํวญฺญกฺปเป อนเเกปิ วิวญฺญกฺปเป อนเเกปิ สํวญฺญวิวญฺญกฺปเป, “อมฺตฺราสี เอวํนาโม
 เอวํโคตฺโต เอวํวณฺเณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกุขปฏฺิสเวทึ เอวมาญฺปริยณฺโต, โส ตโต จโต
 อมฺตฺร อุกุพาที, ตตฺตราปาสี เอวํนาโม เอวํโคตฺโต เอวํวณฺเณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกุขป
 ปฏฺิสเวทึ เอวมาญฺปริยณฺโต, โส ตโต จโต อธิฐฺปนฺโน”ติ, อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อนกฺวิหิตํ
 ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ.

[๑๕] โส เอวํ สมาริเต จิตเต ปริสุทฺเธ ปริโยทาเต อนงฺคเณ วิคตฺวุกุกิเลสเ
 มุทฺฎเเต กมฺมนิเย จิตเ อาเนญชฺปฺตเต สตฺตานํ จตฺวูปปาตถาณาย จิตตัม อภินินฺนาเมติ.
 โส ทิพฺเพน จกฺขุณา วิสุทฺเธเนน อติกกนฺตมานุสเณน สตฺเต ปสฺสตี จวมาเน อุกุปชฺชมาเน
 ธีเน ปณฺเฑเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุขเต ทฺคคเต ยถากมฺมุปเค สตฺเต ปชานาติ. อิมเ วต
 โภณฺโต สตฺตา กายทฺจจริเตน สมฺนฺนาคตา วจฺีทฺจจริเตน สมฺนฺนาคตา มโนทฺจจริเตน
 สมฺนฺนาคตา, อริยานํ อุกุวาทกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมฺมาทานา, เต กายสุส
 ฌาตา ปรมฺมรณฺา อปายํ ทฺคคตี วินิปาตํ นิริยํ อุกุปนฺนา. อิมเ วา ปน โภณฺโต สตฺตา
 กายสุจฺริเตน สมฺนฺนาคตา วจฺีสุจฺริเตน สมฺนฺนาคตา มโนสุจฺริเตน สมฺนฺนาคตา, อริยานํ
 อุกุวาทกา สมฺมาทิฏฺฐิกกา สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมฺมาทานา, เต กายสุส ฌาตา ปรมฺมรณฺา
 สุกฺคตี สคฺคํ โลกํ อุกุปนฺนาติ. อิติ ทิพฺเพน จกฺขุณา วิสุทฺเธเนน อติกกนฺตมานุสเณน สตฺเต

ปัสสติ จวมานะ อุปปชชมานะ หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุกฺเต ทุคฺคเต
 ยถากมฺมุปกฺเค สตฺเต ปชานาติ.

[๑๖] โส เอวํ สฺมาหิตะ จิตฺเต ปริสุทฺเธ ปรีโยทาเต อนนฺคเณ วิคตฺวปฺกฺกิลเส
 มฺุทฺทฺวเต กมฺมนิเย จิตฺเต อานนฺชปฺปตฺเต อาสวานํ ขยถาณาย จิตฺตํ อภินินฺนาเมติ. โส
 “อิทํ ทฺกฺขณฺ”ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, “อโยํ ทฺกฺขสมฺุทฺโย”ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, “อโยํ ทฺกฺขนิโรธฺ”ติ
 ยถาภูตํ ปชานาติ, “อโยํ ทฺกฺขนิโรธคามินี ปฺปฏิปทา”ติ ยถาภูตํ ปชานาติ; “อิมะ อาสวา”ติ
 ยถาภูตํ ปชานาติ, “อโยํ อาสวสมฺุทฺโย”ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, “อโยํ อาสวนิโรธฺ”ติ ยถาภูตํ
 ปชานาติ, “อโยํ อาสวนิโรธคามินี ปฺปฏิปทา”ติ ยถาภูตํ ปชานาติ. ตสฺส เอวํ ชานโต เอวํ
 ปสฺสโต กามาสวาปี จิตฺตํ วิมฺุจฺจติ, ภวาสวาปี จิตฺตํ วิมฺุจฺจติ, อวิชฺชาสวาปี จิตฺตํ วิมฺุจฺจติ.
 วิมฺุตตสฺมี “วิมฺุตต”มิตฺติ ภาณํ โหติ, “ซีณา ชาติ, วุสฺสิตํ พฺรหฺมจฺริยํ, กตํ กรณียํ, นาปรี
 อิตฺถตฺตยา”ติ ปชานาติ. อโยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว ปฺุคฺคโล เนวตฺตนฺตโป นาทตฺตปรีตาปนาณฺุโยค
 มนฺุยฺตฺโต น ปฺรนฺตโป น ปฺรปรีตาปนาณฺุโยคมนฺุยฺตฺโต, โส อตฺตนฺตโป อปฺรนฺตโป ทิฏฺฐเจว
 ฌมฺเม นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีตีภูโต สุขปฺปฏิสฺสเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหฺรตีติ.

อิทมวโจ ภควา. อตฺตมฺนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺุทฺติ.

กนฺุทฺรกสฺุตตํ นิฏฺฐจิตฺตํ ปจฺมํ.

๑. กัณฑ์ทศพร ว่าด้วยปริพาชกชื่อกัณฑ์ทศ

[๑] ข้าพเจ้า²¹ ได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ใกล้สระโบกขรณีชื่อคัคครา เขตกรุงจัมปา²² พร้อมกับ ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ครั้งนั้นแล บุตรของควาญช้างชื่อเปสสะและปริพาชก ชื่อกัณฑ์ทศ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ นายเปสสะบุตรของควาญช้างถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคแล้วนั่ง ณ ที่สมควร²³ ส่วนกัณฑ์ทศปริพาชกได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันได้ ยืนอยู่ ณ ที่สมควร แล้วเหยียดดู ภิกษุสงฆ์ผู้หนึ่งนั่งเฝ้ายอบอยู่²⁴ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ นำอัครจริยจริง ไม่เคยปรากฏ เพียงเท่านี้ ท่านพระโคตมก็ชื่อว่า แนะนำให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบแล้ว ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ แม้พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีตกาล ก็ทรงแนะนำให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบเป็นอย่างยิ่งได้ถึงเพียงนี้ เหมือนท่านพระโคตมทรงแนะนำให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบอยู่ในบัดนี้

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ แม้พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในอนาคตกาล ก็จักทรงแนะนำให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบเป็นอย่างยิ่งได้ถึงเพียงนี้ เหมือนท่านพระโคตมทรงแนะนำให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบอยู่ในบัดนี้”

มนุษย์มีปากกับใจไม่ตรงกัน

[๒] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ข้อนี้เป็นอย่างนั้น กัณฑ์ทศ ข้อนี้เป็นอย่างนั้น กัณฑ์ทศ แม้พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีตกาล ก็ทรงแนะนำให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบเป็นอย่างยิ่งได้ถึงเพียงนี้ เหมือนเราแนะนำให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบอยู่ในบัดนี้ แม้พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายในอนาคตกาล ก็จักทรงแนะนำให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบเป็นอย่างยิ่งได้ถึงเพียงนี้ เหมือนเราแนะนำให้ภิกษุสงฆ์ปฏิบัติชอบอยู่ในบัดนี้

²¹ คำว่า **ข้าพเจ้า** ในตอนเริ่มต้นของพระสูตรนี้และพระสูตรอื่น ๆ ในเล่มนี้ หมายถึง **พระอานนท์**

²² **กรุงจัมปา** เป็นพระนครที่นำรีนรมย์ เพราะมีต้นจัมปา(จำปา) ๕ สี มีดอกหอม ขึ้นอยู่หนาแน่นตามริมสระโบกขรณี ซึ่งมีอยู่ทั่วไปในพระนครนั้น ณ ที่ไม่ไกลจากพระนครมีสระโบกขรณีอยู่สระหนึ่งมีชื่อว่าคัคครา ที่มีชื่อเช่นนั้นก็เพราะพระมหาลีพระนามว่าคัคครา ทรงให้ขุดไว้ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑/๑)

²³ **ที่สมควร** (เอกมณฺฑ) ในที่นี้หมายถึงที่เหมาะสม คือ เว้นโทษการนั่ง ๖ ประการ ได้แก่ (๑) ไกลเกินไป (๒) ใกล้เกินไป (๓) อยู่เหนือลม (๔) สูงเกินไป (๕) อยู่ตรงหน้าเกินไป (๖) อยู่ข้างหลังเกินไป (อง.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๑๖/๑๕)

²⁴ **นั่งเฝ้ายอบอยู่** หมายถึงการนั่งด้วยอาการสำรวมกาย วาจา และใจ ด้วยความเคารพพระผู้มีพระภาค ประการหนึ่ง ด้วยความที่ได้รับการศึกษามาแล้วอย่างดีประการหนึ่ง ภิกษุทุกรูปสำรวมกายไม่โยกไหว ไม่คะนองมือและเท้า สำรวมวาจา ไม่พูดคุย ไม่กระแอมไอ และสำรวมใจไม่ฟุ้งซ่าน เปรียบเหมือนเสาเชือก ที่ฝังไว้อย่างดี และเปรียบเหมือนมหาสมุทรที่ปราศจากลม (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๑/๒)

จริงอยู่ กัณฑ์ระไ ในภิกษุสงฆ์นี้ มีภิกษุจำนวนมากผู้เป็นอรหันตชีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว²⁵ ทำกิจที่ควรทำ²⁶เสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว²⁷หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ อนึ่ง ในภิกษุสงฆ์นี้ ยังมีภิกษุอีกจำนวนมากผู้ยังเป็นเสขบุคคล²⁸ มีปกติสงบ มีความเป็นอยู่สงบ มีปัญญา มีความเป็นอยู่ด้วยปัญญา เธอเหล่านั้นมีจิตตั้งมั่นดีในสติปฏิฐาน ๔ ประการอยู่

สติปฏิฐาน ๔ ประการ อะไรบ้าง

คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัด อภิชฌา(ความเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น) และโทมนัส(ความทุกข์ใจ) ในโลกได้

๒. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัด อภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๓. พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

๔. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัด อภิชฌาและโทมนัสในโลกได้”

[๓] เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว นายเปสสะบุตรของความขี้ขางได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ น้าอัศจรรยจริง ไม่เคยปรากฏ สติปฏิฐาน ๔ ประการนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ดีแล้วเพื่อความหมดจดของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อก้าวล่วง โสกะ(ความเศร้าโศก) และปริเทวะ(ความคร่ำครวญ) เพื่อดับทุกข์(ความทุกข์กาย) และโทมนัส(ความทุกข์ใจ) เพื่อบรรลุญาณธรรม²⁹ เพื่อให้แจ้งพระนิพพาน

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่จริง แม้ข้าพระองค์ทั้งหลายเป็นคฤหัสถ์หนุ่มผ้าขาว ก็มีจิตตั้งมั่นดีในสติปฏิฐาน ๔ ประการนี้ได้อยู่ได้ตามกาลที่สมควร ขอประทานวโรกาส ข้าพระองค์ทั้งหลายพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

²⁵ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว หมายถึงกิจแห่งการปฏิบัติเพื่อทำลายอาสวกิเลสจบสิ้นสมบูรณ์แล้ว ไม่มียกที่จะต้องทำเพื่อตนเอง แต่ยังมีหน้าที่เพื่อผู้อื่นอยู่ ผู้อยู่จบพรหมจรรย์นี้ ได้ชื่อว่าอเสขบุคคล (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๔๘/๒๐๓)

²⁶ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ในที่นี้หมายถึงกิจในอริยสัจ ๔ คือ การกำหนดรู้ทุกข์ การละเหตุเกิดแห่งทุกข์ การทำให้แจ้งซึ่งความดับทุกข์ และการอบรมมรรคมีองค์ ๘ ให้เจริญ (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๔๘/๒๐๓)

²⁷ สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หมายถึงสังโยชน์ ๑๐ ประการ คือ (๑) กามราคะ (๒) ปฏิฆะ (๓) มานะ (๔) ทิฏฐิ (๕) วิจิกิจฉา (๖) สิ้นลัทธิพทปราสาท (๗) ภวราคะ (๘) อิศสา (๙) มัจฉริยะ (๑๐) อวิชชา สังโยชน์เหล่านี้ เรียกว่า ภวสังโยชน์ เพราะผูกพันหมุ่สัตว์ไว้ในภพน้อยและภพใหญ่ (ม.มุ.อ. (บาลี) ๑/๘/๔๗)

²⁸ เสขบุคคล หมายถึงบุคคลผู้ยังต้องศึกษา ๓ จำพวก ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามี ผู้ยังต้องฝึกอบรมในไตรสิกขา คือ (๑) อธิศีลสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องศีล (๒) อธิจิตตสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องจิต (สมาธิ) (๓) อธิปัญญาสิกขา ฝึกอบรมในเรื่องปัญญา (ม.มุ.อ. (บาลี) ๑/๗/๔๔, อภ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๘๖/๓๓๐)

²⁹ ญาณธรรม ในที่นี้หมายถึงธรรมคืออริยมรรค (ส.ม.อ. (บาลี) ๓/๒๑-๓๐/๑๙๕)

พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นำอัครรรยจริง ไม่เคยปรากฏ เพียงเท่านั้น พระผู้มีพระภาคก็ชื่อว่าทรงทราบประโยชน์ และสิ่งที่มีประโยชน์ของสัตว์ทั้งหลาย ในเมื่อคนรกโลก คนเดนคน คนเจ้าเล่ห์ยังมีอยู่ อย่างนี้ เป็นความจริงที่คนสอนยาก สัตว์เลี้ยงฝึกง่าย เพราะข้าพระองค์สามารถให้ช้างที่ฝึกแล้วทำตามได้ เช่น ให้เดินไปเดินมาในระหว่างกรุงจัมปาก็ได้ ให้ทำอาการต่าง ๆ คือ ยกชูชาหน้าทั้ง ๒ กลิ้ง คู้เข้า ย่อตัวได้ทุกอย่าง แต่เหล่าชน คือ ทาสก็ดี คนรับใช้ก็ดี คนงานก็ดีของ ข้าพระองค์ ทำอย่างหนึ่ง พุดอย่างหนึ่ง คิดอีกอย่างหนึ่ง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นำอัครรรยจริง ไม่เคยปรากฏ เพียงเท่านั้น พระผู้มีพระภาคก็ชื่อว่าทรงทราบประโยชน์และสิ่งที่มีประโยชน์ของสัตว์ทั้งหลาย ในเมื่อคนรกโลก คนเดนคน คนเจ้าเล่ห์ยังมีอยู่อย่างนี้ เป็นความจริงที่คนสอนยาก สัตว์เลี้ยงฝึกง่าย”

บุคคล ๔ ประเภท

[๔] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ข้อนี้เป็นอย่างนั้น เปสสะ ข้อนี้เป็นอย่างนั้น เปสสะ คนสอนยาก สัตว์เลี้ยงฝึกง่าย บุคคล ๔ ประเภท³⁰นี้ มีปรากฏอยู่ในโลก

บุคคล ๔ ประเภท ไหนบ้าง

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้

๑. เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน
๒. เป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน
๓. เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน

๔. เป็นผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และเป็นผู้ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน

บุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนนั้น เป็นผู้ไม่หิว³¹ด้บริวณ เย็นใจ มีตนอันประเสริฐ เสวยสุขอยู่ในปัจจุบัน

เปสสะ บรรดาบุคคล ๔ ประเภทนี้ ท่านชอบใจบุคคลประเภทไหนเล่า”

นายเปสสะบุตรของควาญช้างกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่ชอบใจบุคคลผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน ข้าพระองค์ไม่ชอบใจบุคคลผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ข้าพระองค์ไม่ชอบใจบุคคลผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ข้าพระองค์ชอบใจบุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการ ทำตนให้เดือดร้อน

³⁰ ดูเทียบ อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙๘/๓๓๘, อภ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๗๔-๑๗๗/๒๐๖-๒๐๙

³¹ เป็นผู้ไม่หิว ในที่นี้หมายถึงเป็นผู้ไม่มีต้นหา เพราะต้นหาท่านเรียกว่า ความหิว (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๔/๗)

และเป็นผู้ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำผู้อื่น ให้เดือดร้อน (เพราะ)บุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนนั้น เป็นผู้ไม่หิว ดับร้อน เย็นใจ มีตนอันประเสริฐ เสวยสุขอยู่ในปัจจุบัน”

[๕] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เปสสะ เพราะเหตุไรเล่า ท่านจึงไม่ชอบใจ บุคคล ๓ ประเภทนี้”

นายเปสสะบุตรของควาญช้างกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคล ผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน ชื่อว่าทำตนซึ่งรักสุขเกลียดทุกข์ให้เดือดร้อน ใน หาร้อนรุ่ม เพราะเหตุนี้ ข้าพระองค์จึงไม่ชอบใจบุคคลนี้ บุคคลผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ชื่อว่าทำ ผู้อื่นซึ่งรักสุขเกลียดทุกข์ให้เดือดร้อน ใน หาร้อนรุ่ม เพราะเหตุนี้ ข้าพระองค์จึงไม่ชอบใจบุคคลนี้ ส่วนบุคคลผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ชื่อว่า ทำตนและผู้อื่นซึ่งรักสุขเกลียดทุกข์ให้เดือดร้อน ใน หาร้อนรุ่ม เพราะเหตุนี้ ข้าพระองค์จึงไม่ชอบใจบุคคลนี้ บุคคลใดไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และเป็นผู้ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน บุคคลนั้นชื่อว่าไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นผู้ไม่หิว ดับร้อน เย็นใจ มีตนอันประเสริฐ เสวยสุขอยู่ในปัจจุบัน เพราะเหตุนี้ ข้าพระองค์ จึงชอบใจบุคคลนี้ เขาเกิด บัดนี้ ข้าพระองค์ ขอทูลลากลับ เพราะมีกิจ มีหน้าที่ที่จะต้องทำอีกมาก พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “เปสสะ เธอจงกำหนดเวลาที่สมควร ณ บัดนี้เถิด”

จากนั้น นายเปสสะบุตรของควาญช้างซึ่งชื่นชมยินดีพระภาสิตของพระผู้มีพระภาค แล้วลุกจากที่นั่ง ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค กระทำประทักษิณแล้วจากไป

[๖] ครั้งนั้น เมื่อนายเปสสะบุตรของควาญช้างจากไปไม่นาน พระผู้มีพระภาค ๒ ได้รับสั่งเรียก ภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย นายเปสสะบุตรของควาญช้างเป็นคนเฉลียวฉลาด³² มีปัญญา มาก³³ ถ้านายเปสสะบุตรของควาญช้างจะฟังนั่งสักครู่ เพียงชั่วเวลาที่เรাজำแนกบุคคล ๔ ประเภทนี้โดย พิศดาร ก็จักได้รับประโยชน์อันใหญ่หลวง³⁴ แต่ถึงจะฟังโดยสังเขปเพียงเท่านี้ นายเปสสะบุตรของควาญ ช้างก็ยังได้รับประโยชน์อันใหญ่หลวง”

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค บัดนี้เป็นกาลที่สมควร ข้าแต่พระสุคต บัดนี้ เป็นกาลที่สมควร ที่พระผู้มีพระภาคจะทรงจำแนกบุคคล ๔ ประเภทนี้โดยพิสดาร ภิกษุทั้งหลายได้สดับ จากพระผู้มีพระภาคแล้วจักทรงจำไว้”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจัก กล่าว”

ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

[๗] “บุคคลเป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน เป็น อย่างไร

³² เฉลียวฉลาด หมายถึงฉลาดในการบำเพ็ญสติปัญญา ๔ ประการ (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๖/๗)

³³ มีปัญญามาก หมายถึงมีปัญญามาก เพราะประกอบด้วยปัญญาที่กำหนดทรงจำสติปัญญา ๔ ประการนั้น (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๖/๗)

³⁴ ประโยชน์อันใหญ่หลวง ในที่นี้หมายถึงโสดาปัตติผล (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๖/๗)

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นอเจลก(ประพฤติเปลือยกาย) ไม่มีมารยาท เลียมมือ เขาเชิญให้ไปรับประทานอาหารก็ไม่ไป เขาเชิญให้หยุดรับประทานอาหารก็ไม่หยุด ไม่รับประทานอาหารที่เขา แบ่งไว้ ไม่รับประทานอาหารที่เขาทำ เจาะจง ไม่ยินดีอาหารที่เขาเชิญ ไม่รับประทานอาหารจาก ปากหม้อ ไม่รับประทานอาหารจากปากภาชนะ ไม่รับประทานอาหาร คร่อมธรณีประตู ไม่รับประทานอาหารคร่อมท่อนไม้ ไม่รับประทานอาหารคร่อมสาก ไม่รับประทานอาหารของคน ๒ คนที่กำลัง บริโภค ไม่รับประทานอาหารของหญิงมีครรภ์ ไม่รับประทานอาหารของหญิงผู้กำลังให้บุตรที่มันม ไม่รับประทานอาหาร ของหญิง ที่คลอดเคลียชาย ไม่รับประทานอาหารที่นัดแนะกันทำไว้ ไม่รับประทานอาหารในที่เลี้ยงสุนัข ไม่รับประทานอาหารในที่ที่มีแมลงวัน ใต้ตอมเป็นกลุ่ม ๆ ไม่กินปลา ไม่กินเนื้อ ไม่ดื่มสุรา ไม่ดื่มเมรัย ไม่ดื่มยาตอง รับประทานอาหารในเรือนหลังเดียว ยังชีพด้วยข้าวคำเดียว รับประทานอาหารในเรือน ๒ หลัง ยังชีพด้วยข้าว ๒ คำ ฯลฯ รับประทานอาหารในเรือน ๗ หลัง ยังชีพด้วยข้าว ๗ คำ ยังชีพด้วยอาหารในถาดน้อย ๑ ใบ ยังชีพด้วยอาหารใน ถาดน้อย ๒ ใบ ฯลฯ ยังชีพ ด้วยอาหารในถาดน้อย ๗ ใบ กินอาหารที่เก็บไว้ ค้างคืน ๑ วัน กินอาหารที่เก็บไว้ค้างคืน ๒ วัน ฯลฯ กิน อาหารที่เก็บไว้ ค้างคืน ๗ วัน ถือการบริโภคอาหาร ๑๕ วันต่อ ๑ มื้ออยู่ ด้วยประการอย่างนี้ เขาเป็นผู้ กินผักตองเป็นอาหาร กินข้าวฟ่างเป็นอาหาร กินลูกเดือยเป็นอาหาร กินกากข้าวเป็นอาหาร กินสาหร่าย เป็นอาหาร กินรำเป็นอาหาร กินข้าวตังเป็น อาหาร กินกำยานเป็นอาหาร กินหญ้าเป็นอาหาร กินมูลโค เป็นอาหาร กินเหง้า และผลไม้ป่าเป็นอาหาร บริโภคผลไม้หล่นยังชีพ เขาบ่มผ้าป่าน บ่มผ้าแกมกัน บ่มผ้าห่อศพ บ่มผ้าบังสุกุล บ่มผ้าเปลือกไม้ บ่มผ้าหนังเสือ บ่มผ้าหนังเสือดมีเล็บ บ่มผ้า คากรอง บ่มผ้าเปลือกปอกรอง บ่มผ้าผลไม้กรอง บ่มผ้า กัมพลมมมนุษย์ บ่มผ้ากัมพลชน สัตว์ บ่มผ้าขนเป็ดนกเค้า ถอนผมและหนวด คือถือการถอนผมและหนวด ยืนอย่างเดียวไม่ยอมนั่ง เดินกระโหย่ง คือถือการเดิน กระโหย่ง(เหยียบพื้นไม่เต็มเท้า) นอนบนหนาม คือถือการนอนบนหนาม อาบน้ำ วันละ ๓ ครั้ง คือ ถือการลงอาบน้ำ³⁵ ถือการย่างและอบกายหลายรูปแบบอยู่ ด้วยประการอย่าง นี้

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้เรียกว่า เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือด ร้อน

[๘] บุคคลเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็น อย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ฆ่าแพะ ฆ่าสุกร ฆ่านก ฆ่าเนื้อ(เลี้ยงชีพ) เป็นคนโหดเหี้ยม เป็นคน ฆ่าปลา เป็นโจร เป็นคนฆ่าโจร เป็นคนฆ่าโค เป็นคนคุมเรือนจำ หรือบางพวกเป็นผู้ทำการทารุณ

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้เรียกว่า เป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือด ร้อน

[๙] บุคคลเป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และเป็นผู้ ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นอย่างไร

คือ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นพระราชามหากษัตริย์ผู้ได้รับมูรธาภิเศก³⁶แล้วก็ดี เป็นพราหมณ มหาศาลก็ดี พระราชานันโปรดให้สร้างโรงบูชาัญญหลังใหม่ ทางด้านทิศตะวันออกแห่งพระนคร ปลง พระเกศาและพระมัสสุ ทรงบ่มผ้าหนังเสือดมีเล็บ ทรงทาพระวรกายด้วยเนยใสและน้ำมัน ทรงเกาพระ ปฤษฏางค์ด้วยเขามฤค เข้าไปยังโรงบูชาัญญหลังใหม่พร้อมด้วยพระมเหสีและพราหมณ์บุโรหิต บรรทม

³⁵ ดูเทียบ ที.สี. (ไทย) ๙/๓๙๕-๓๙๖/๑๖๘-๑๖๙

³⁶ มูรธาภิเศก หมายถึงการรดน้ำศักดิ์สิทธิ์เหนือพระเศียรในงานราชาภิเศกหรืองานพระราชพิธี (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๙/๘)

บนพื้นหญ้า เขียวขจี มีได้ลาดด้วยเครื่องปลูกาด ดำรงพระชนม์อยู่ด้วยน้ำนมเต้าที่ ๑ แห่งโค แม่ลูกอ่อนที่มีมืออยู่ตัวเดียว พระมเหสีดำรงพระชนม์อยู่ด้วยน้ำนมเต้าที่ ๒ พราหมณ์ปุโรหิตดำรงชีวิตอยู่ด้วยน้ำนมเต้าที่ ๓ ทรงบูชาไฟด้วยน้ำนมเต้าที่ ๔ ลูกโคมี ชีวิตอยู่ด้วยน้ำนมที่เหลือ พระราชารับสั่งอย่างนี้ว่า “จงฆ่าโคตัวผู้ประมาณเท่านี้ บูช้ายัญ จงฆ่าลูกโคตัวผู้ประมาณเท่านี้บูช้ายัญ จงฆ่าลูกโคตัวเมียประมาณเท่านี้บูช้ายัญ จงฆ่าแพะประมาณเท่านี้บูช้ายัญ จงฆ่าแกะประมาณเท่านี้บูช้ายัญ (จงฆ่าม้าประมาณเท่านี้บูช้ายัญ) จงตัดต้นไม้ประมาณเท่านี้เพื่อทำเสาบูช้ายัญ จงเกี่ยวหญ้าประมาณเท่านี้เพื่อลาดพื้น” เหล่าชนผู้เป็นทาสก็ดี เป็นคนรับใช้ก็ดี เป็นคนงานก็ดี ของพระราชานั้น ถูกอาชญาคุกคาม ถูกภัยคุกคาม มีน้ำตานองหน้า ร้องให้ไป ทำงานไป

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้เรียกว่า เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการ ทำตนให้เดือดร้อน และเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน

พระพุทฺธคุณ

[๑๐] บุคคลเป็นผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และเป็นผู้ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เขาไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นผู้ไม่หิว ดับร้อน เย็นใจ มีदनอันประเสริฐ เสวยสุขอยู่ในปัจจุบัน เป็นอย่างไร

คือ ตถาคต³⁷อุบัติขึ้นมาในโลกนี้เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ³⁸ ไปดี รู้แจ้งโลก เป็นสาวกผู้ฝึกผู้ใคร่ฝึกได้อย่าง ยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทฺธเจ้า เป็นพระ ผู้มีพระภาค³⁹ ตถาคตรู้แจ้งโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ด้วยตนเองแล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ตาม

³⁷ ตถาคต ในที่นี้หมายถึงพระผู้มีพระภาค บัณฑิตเรียกว่า “ตถาคต” เพราะเหตุ ๘ ประการ คือ (๑) เพราะ เสด็จมาแล้วอย่างนั้น (๒) เพราะเสด็จไปแล้วอย่างนั้น (๓) เพราะเสด็จมาสู่ลักษณะอันแท้จริง (๔) เพราะ ตรัสรู้ธรรมที่แท้ตามความเป็นจริง (๕) เพราะ ทรงเห็นจริง (๖) เพราะตรัสวาจาจริง (๗) เพราะทรงทำจริง (๘) เพราะทรงครอบงำ (ผู้ที่ยึดถือลัทธิอื่นทั้งหมดในโลกพร้อมทั้งเทวโลก) (ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๒/๕๐)

³⁸ เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรณะ มีอธิบายว่า วิชา ได้แก่ วิชา ๓ และวิชา ๘ ดังนี้ วิชา ๓ คือ (๑) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ความรู้ที่ให้ระลึกชาติได้ (๒) จุตูปปาตญาณ ความรู้จุติ(ตาย)และอุบัติ(เกิด) ของสัตว์ (๓) อาสวกขยญาณ ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ วิชา ๘ คือ (๑) วิปัสสนาญาณ ญาณที่เป็น วิปัสสนา (๒) มโนมยิทธิ มีฤทธิ์ทางใจ (๓) อิทธิวิธิ แสดงฤทธิ์ได้ต่าง ๆ (๔) ทิพพโสต ทูทิพย์ (๕) เจโตปริยญาณ รู้จักกำหนดจิตผู้อื่นได้ (๖) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ความรู้ที่ให้ระลึกชาติได้ (๗) ทิพพจักขุตาทิพย์ หรือเรียกว่าจุตูปปาตญาณ (๘) อาสวกขยญาณ ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ จรณะ ๑๕ คือ (๑) สีสลัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล (๒) อินทริยสังวร การสำรวมอินทริย์ (๓) โภขเนมัตตัญญูตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค (๔) ซาคริยานุโยค การหมั่นประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่น (๕) มีศรัทธา (๖) มีหิริ (๗) มีโศตตปปะ (๘) เป็นพหูสูต (๙) วิริยารัมภะ ปรารภความเพียร (๑๐) มีสติมั่นคง (๑๑) มีปัญญา (๑๒) ปฐมฌาน (๑๓) ทุตติฌาน (๑๔) ตติยฌาน (๑๕) จตุตถฌาน (วิ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๐๓-๑๑๔)

³⁹ เป็นพระผู้มีพระภาค เพราะ (๑) ทรงมีโชค (๒) ทรงทำลายข้าศึกคือกิเลส (๓) ทรงประกอบด้วยภกตธรรม ๖ ประการ (คือ ความเป็นใหญ่เหนือจิตของตน, โลกุตตรธรรม, ยศ, สิริ, ความสำเร็จประโยชน์ตามต้องการและความเพียร) (๔) ทรงจำแนกแจกแจงธรรม (๕) ทรงเสพอริยธรรม (๖) ทรงคายต้นหา ในภพทั้ง ๓ (๗) ทรงเป็นที่เคารพของชาวโลก (๘) ทรงอบรมพระองค์ดีแล้ว (๙) ทรงมีส่วนแห่งปัจจัย ๔ เป็นต้น (วิ.อ. (บาลี) ๑/๑/๑๐๓-๑๑๔)

แสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด⁴⁰ ประกาศพรหมจรรย์⁴¹พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ บริบูรณ์ครบถ้วน คหบดี บุตรคหบดี หรืออนุชน(คนผู้เกิดภายหลัง) ในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ได้สดับธรรม นั้นแล้ว เกิดศรัทธาในตถาคต เมื่อมีศรัทธาย่อมตระหนักว่า “การอยู่ครองเรือนเป็นเรื่องอึดอัด⁴² เป็นทางมาแห่งธุลี⁴³ การบวชเป็นทางปลอดโปร่ง⁴⁴ การที่ผู้ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ บริบูรณ์ครบถ้วนดุจสังข์ขัดไม่ใช่ทำได้ง่าย ทางที่ดี เราควรโกนผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาหวัด ผัดออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต” ต่อมา เขาละทิ้งกองโภคสมบัติน้อยใหญ่ และเครื่องนุ่งห่มน้อยใหญ่ โกงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาหวัด ผัดออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต

สิกขาและสาชีพของภิกษุ⁴⁵

[๑๑] เขาเมื่อบวชแล้วอย่างนี้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสิกขาและสาชีพ⁴⁶ของภิกษุทั้งหลาย คือ

๑. ละ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑฆาตและศีลศรารุญ มีความละเอียด มีความเอ็นดู มุ่งหวังประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่
๒. ละ เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ รับเอาแต่ของที่เขาให้ มุ่งหวังแต่ของที่เขาให้ ไม่เป็นขโมย เป็นคนสะอาดอยู่

⁴⁰ **ธรรมมีความงามในเบื้องต้น** หมายถึงศีล ธรรมมีความงามในท่ามกลาง หมายถึงอริยมรรค และธรรมมีความงามในที่สุด หมายถึงพระนิพพาน (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๙๐/๑๕๙)

⁴¹ **พรหมจรรย์** หมายถึงความประพฤติประเสริฐ มีนัย ๑๒ ประการ คือ (๑) ทาน การให้ (๒) ไวยาวัจจะ การชวนช่วยช่วยเหลือ (๓) ปัญจสิกขาบท ศีลห้า (๔) พรหมวิหาร การประพฤติพรหมวิหาร (๕) ธรรมเทศนา (๖) เมถุนวิริติ การงดเว้นจากการเสพเมถุน (๗) สทวารสันโดษ ความยินดีเฉพาะคู่ครองของตน (๘) อุโปสถังคะ องค์อุโปสถ (๙) อริยมรรค ทางอันประเสริฐ (๑๐) ศาสนาที่รวมไตรสิกขา (๑๑) อธิยาศัย (๑๒) วิริยะ ความเพียร แต่ในที่นี้หมายถึงเมถุนวิริติ (ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๕๕/๓๖๒-๓๖๔, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๙๙/๑๖๐)

⁴² **การอยู่ครองเรือนเป็นเรื่องอึดอัด** เพราะไม่มีเวลารว่างเพื่อจะทำกุศลกรรม แม้เรือนจะมีเนื้อที่กว้างขวางถึง ๖๐ ศอก มีบริเวณภายในบ้านตั้ง ๑๐๐ โยชน์ มีคนอยู่อาศัยเพียง ๒ คนคือสามีภรรยา ก็ยังถือว่าอึดอัด เพราะมีความห่วงกังวลกันและกัน (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๙๑/๑๖๓)

⁴³ **เป็นทางมาแห่งธุลี** เพราะเป็นที่เกิดและเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสอันทำจิตใจให้เศร้าหมอง เช่นราคะเป็นต้น (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๙๑/๑๖๓)

⁴⁴ **การบวชเป็นทางปลอดโปร่ง** หมายความว่า นักบวชแม้จะอยู่ในเรือนยอด ปราสาทแก้วและเทพนิมาน ซึ่งมีประตูหน้าต่างปิดมิดชิด ก็ยังถือว่าปลอดโปร่ง เพราะนักบวชไม่มีความยึดติดในสิ่งใด ๆ เลย (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๙๑/๑๖๓)

⁴⁵ ดูเทียบ ที.สี. (ไทย) ๙/๑๙๔-๒๔๘/๖๖-๘๖

⁴⁶ **สิกขา** หมายถึงไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา แต่ในที่นี้หมายถึง อธิศีลสิกขา **สาชีพ** หมายถึงสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ร่วมกัน ผู้ดำเนินชีวิตร่วมกัน มีความประพฤติเสมอกัน (ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๒๙๒/๑๑๓) และดูเทียบ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๕/๓๓, อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๙/๒๓๘

๓. ละ พุทธกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์⁴⁷ เว้นห่างไกลจากเมถุนธรรม⁴⁸ อันเป็นกิจของชาวบ้าน
๔. ละ เว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ พูดแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลักเชื่อถือได้ ไม่หลอกลวงชาวโลก
๕. ละ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด คือ ฟังความจากฝ่ายนี้แล้วไม่ไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความจากฝ่ายโน้นแล้วไม่มา บอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่แตกต่างกัน ส่งเสริมคนที่ ประองดองกัน ขึ้นชมยินดี เพลิดเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกัน พูดแต่ถ้อยคำ ที่สร้างสรรค์ความสามัคคี
๖. ละ เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ คือ พูดแต่คำไม่มีโทษ ไพเราะ น่ารัก จับใจ เป็นคำของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ
๗. ละ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ คือ พูดถูกเวลา พูดคำจริง พูดอิงประโยชน์ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย พูดคำที่มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ เหมาะแก่เวลา
๘. เว้นขาดจากการพรวกพีชคาม⁴⁹ และภุตคาม⁵⁰
๙. ฉันทมือเดียว ไม่ฉันทอนกลางคืน เว้นขาดจากการฉันทในเวลาวิกาล⁵¹
๑๐. เว้นขาดจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการละเล่นที่เป็นข้าศึกแก่กุศล
๑๑. เว้นขาดจากการตัดทรง ประดับ ตกแต่งร่างกายด้วยพวงดอกไม้ ของหอมและเครื่องประทีปผิว อันเป็นลักษณะแห่งการแต่งตัว
๑๒. เว้นขาดจากที่นอนสูงใหญ่
๑๓. เว้นขาดจากการรับทองและเงิน
๑๔. เว้นขาดจากการรับภัตอาหารดิบ⁵²
๑๕. เว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ
๑๖. เว้นขาดจากการรับสตรีและกุมารี
๑๗. เว้นขาดจากการรับทาสหญิงและทาสชาย

⁴⁷ **พรหมจรรย์** มีความหมายหลายนัย ในที่นี้หมายถึงเมถุนวิริติ หรือการงดเว้นจากเมถุนธรรม (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๘๙/๑๖๐)

⁴⁸ **เมถุนธรรม** หมายถึงการร่วมประเวณี การเสพสังวาส กล่าวคือการเสพสังขธรรมอันเป็นประเวณีของชาวบ้าน มีน้ำเป็นที่สุด เป็นกิจที่จะต้องทำในที่ลับ เป็นการกระทำของคนที่เป็นคู่ ๆ (วิ.มหา. (ไทย) ๑/๕๕/๔๒)

⁴⁹ **พีชคาม** หมายถึงพีชพันธุ์จำพวกที่ถูกพรวกจากที่แล้ว ยังสามารถงอกขึ้นได้อีก (ม.มุ.อ. (บาลี) ๒/๒๙๓/๑๑๖, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๑/๗๘)

⁵⁰ **ภุตคาม** หมายถึงของเขี้ยว หรือพีชพันธุ์อันเกิดอยู่กับที่ มี ๕ ชนิด คือ ที่เกิดจากเหง้า เช่น กระชาย, เกิดจากต้น เช่น โพลี, เกิดจากตา เช่น อ้อย, เกิดจากยอด เช่น ผักชี, เกิดจากเมล็ด เช่น ข้าว (ม.มุ.อ. (บาลี) ๒/๒๙๓/๑๑๖, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๑/๗๘)

⁵¹ **เวลาวิกาล** หมายถึง เวลาที่ห้ามไว้เฉพาะแต่ละเรื่อง เวลาวิกาล ในที่นี้หมายถึงผิดเวลาที่กำหนดไว้ คือ ตั้งแต่หลังเที่ยงวัน จนถึงเวลาอรุณขึ้น (ม.มุ.อ. (บาลี) ๒/๒๙๓/๑๑๖, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๐/๗๕)

⁵² **ภัตอาหารดิบ** หมายถึงภัตชาติที่มีเมล็ดมีเปลือกสมบูรณ์พร้อมที่จะงอกขึ้นได้ เช่น ข้าวเปลือก (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๐/๗๕) อีกนัยหนึ่ง หมายถึงภัตชาติ ๗ ชนิด คือ (๑) ข้าวสาลี (๒) ข้าวเปลือก (๓) ข้าวเหนียว (๔) ข้าวละมาน (๕) ข้าวฟ่าง (๖) ลูกเดือย (๗) หนูก้ากับแก (ม.มุ.อ. (บาลี) ๒/๒๙๓/๑๑๗)

๑๘. เว้นขาดจากการรับแพะและแกะ
๑๙. เว้นขาดจากการรับไก่และสุกร
๒๐. เว้นขาดจากการรับช้าง โค ม้า และลา
๒๑. เว้นขาดจากการรับเรือกสวน ไร่ นาและที่ดิน
๒๒. เว้นขาดจากการทำหน้าที่เป็นตัวแทนและผู้สื่อสาร
๒๓. เว้นขาดจากการซื้อการขาย
๒๔. เว้นขาดจากการโกงด้วยตาชั่ง ด้วยของปลอม และด้วยเครื่องตวงวัด
๒๕. เว้นขาดจากการรับสินบน การล่อลวง และการตลบตะแลง
๒๖. เว้นขาดจากการตัด(อวัยวะ) การฆ่า การจองจำ การตีซึ่งวิงวาว การปล้น และการชู้

กรรโชก

ภิกษุนี้เป็นผู้สันโดษด้วยจีวรพอกุ้มร่างกายและบิณฑบาตพอกุ้มท้อง จะไป ณ ที่ใด ๆ ก็ไปได้ทันที นกบินไป ณ ที่ใด ๆ ก็มีแต่ปีกเป็นภาระ แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นผู้สันโดษด้วยจีวรพอกุ้มร่างกายและบิณฑบาตพอกุ้มท้อง จะไป ณ ที่ใด ๆ ก็ไปได้ทันที ภิกษุนี้ประกอบด้วยอริยศีลชั้นนี้แล้ว ย่อมเสวยสุขอันปราศจากโทษในภายใน

การสำรวมอินทรีย์

[๑๒] ภิกษุนี้เห็นรูปทางตาแล้วไม่รวบถือ⁵³ ไม่แยกถือ⁵⁴ ย่อมปฏิบัติเพื่อ สำรวมจักขุอินทรีย์ ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วก็เป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรมคืออกิขณา และโทมนัสครอบงำได้ จึงรักษาจักขุอินทรีย์ ถึงความสำรวมในจักขุอินทรีย์

ฟังเสียงทางหู ...

ดมกลิ่นทางจมูก ...

ลิ้มรสทางลิ้น ...

ถูกต้องโณภูมิจึงพะทางกาย ...

รู้ธรรมารมณทางใจแล้วไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมมโนอินทรีย์ ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วก็เป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรมคืออกิขณาและโทมนัสครอบงำได้ จึงรักษามโนอินทรีย์ ถึงความสำรวมในมโนอินทรีย์ ภิกษุผู้ประกอบด้วยความสำรวม อริยอินทรีย์สังวรนี้ ย่อมเสวยสุขอันไม่ระคนกับกิเลสในภายใน

ภิกษุนี้ทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังฆาฏิ บาตรและจีวร การฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม การถ่ายอุจจาระปัสสาวะ การเดิน การยืน การนั่ง การนอน การตื่น การพูด การนิ่ง

⁵³ รวบถือ (นิมิตตคฺคาหิ มอภพาด้านเดียว) คือ มองภาพรวมโดยเห็นเป็นหญิงหรือชาย เห็นว่ารูปสวย เสียงไพเราะ กลิ่นหอม รสอร่อย สัมผัสที่อ่อนนุ่ม เป็นอารมณ์ที่น่าปรารถนาด้วยอำนาจฉันทราคะ (อภิ.สง.อ. (บาลี) ๑๓๕๒/๔๕๖-๔๕๗)

⁵⁴ แยกถือ (อนุพยณชนคฺคาหิ มอภพ ๒ ด้าน) คือ มองแยกแยะเป็นส่วน ๆ ไปด้วยอำนาจกิเลส เช่น เห็นมือ เท้า ว่าสวยหรือไม่สวย เห็นอาการยิ้มแย้ม หัวเราะ การพูด การเหลียวซ้ายแลขวา ว่าน่ารักหรือไม่น่ารัก ถ้าเห็นว่าสวยน่ารักก็เกิดอภิวรรณ ถ้าเห็นว่าไม่สวยไม่น่ารักก็เกิดอนิฐารมณ(อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา) (อภิ.สง.อ. (บาลี) ๑๓๕๒/๔๕๖-๔๕๗)

การละนิรณ

[๑๓] ภิกษุ นั้นประกอบด้วยอริยศีลชั้น อริยอินทริยสังวร และอริยสติสัมปชัญญะนี้แล้วพักอยู่ ณ เสนาสนะเจียบสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าช้า ที่แจ้ง ลอมฟาง เธอกลับจาก บิณฑบาตภายหลังฉันภัตตาหาร เสร็จแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติเฉพาะหน้า เธอละอภิขมา (ความ พึ่งเล็งอยากได้สิ่งของของผู้อื่น) ในโลก มีใจปราศจากอภิขมาอยู่ ชำระจิตให้บริสุทธิ์ จากอภิขมา ละพยาบาทและความมุ่งร้าย มีจิตไม่พยาบาท มุ่งประโยชน์เกื้อกูลสรรพสัตว์อยู่ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากพยาบาทและความมุ่งร้าย ละถีนมิทระ (ความหดหู่และเชื่องซึม) ปราศจากถีนมิทระ กำหนดแสงสว่าง มีสติสัมปชัญญะอยู่ ชำระ จิตให้บริสุทธิ์จากถีนมิทระ ละอุทัจจกุกกุจจะ(ความ พุ้งซ่านและความรำคาญใจ) เป็นผู้ไม่พุ้งซ่าน มีจิตสงบอยู่ภายใน ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอุทัจจกุกกุจจะ ละวิจิกิจจา (ความลังเลสงสัย) ชำระวิจิกิจจาได้แล้ว ไม่มีวิจิกิจจาในกุศลธรรมอยู่ ชำระจิตให้บริสุทธิ์ จากวิจิกิจจา

ฌาน ๔

ภิกษุ นั้นละนิรณ ๕ ประการนี้ ที่เป็นเครื่องเศร้าหมองแห่งจิต เป็นเครื่อง ทอนกำลังปัญญา แล้ว สกัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ที่มีวิตก วิจารณ์ ปิติและสุขอันเกิดจาก วิเวกอยู่

เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป บรรลุทุติยฌานมีความผ่องใสในภายใน มีภาวะ ที่จิตเป็นหนึ่งผุด ขึ้น ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่

เพราะปิติจางคลายไป มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่ พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า “ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข”

เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อน บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์และ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่

วิชา ๓

[๑๔] เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน⁵⁵ ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุ นั้น น้อมจิตไปเพื่ออุปเพนิวาสานุสติญาณ ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ๓ ชาติบ้าง ๔ ชาติบ้าง ๕ ชาติบ้าง ๑๐ ชาติบ้าง ๒๐ ชาติบ้าง ๓๐ ชาติบ้าง ๔๐ ชาติบ้าง ๕๐ ชาติบ้าง ๑๐๐ ชาติบ้าง ๑,๐๐๐ ชาติบ้าง ๑๐๐,๐๐๐ ชาติ บ้าง ตลอดสังวัฏฏ์ก็เป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏ์ก็เป็นอัน มากบ้าง ตลอดสังวัฏฏ์และวิวัฏฏ์ ก็นับ⁵⁶เป็นอันมากบ้างว่า “ในภพนั้น เรามี ชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และ มีอายุอย่างนั้น ๆ จุตติจากภพนั้นก็ไปเกิดในภพนั้น แม้ในภพนั้น เราก็มีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มี อาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุตติจากภพนั้นจึงมาเกิดในภพนี้” เธอระลึกชาติก่อนได้หลาย ชาติ พร้อมทั้งลักษณะทั่วไปและชีวประวัติอย่างนี้

⁵⁵ กิเลสเพียงดั่งเนิน (อังคณะ) หมายถึงกิเลสเพียงดั่งเนิน คือ ราคะ โทสะ โมหะ มลทิน หรือเปือกตม ในที่บางแห่ง หมายถึงพื้นที่เป็นเนินตามที่พูดกันว่าเนินโพธิ์ เนินเจดีย์ เป็นต้น แต่ในที่นี้ ท่านพระสารีบุตรประสงค์เอากิเลสอย่างเผ็ดร้อนนานับประการว่า กิเลสเพียงดั่งเนิน (ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๕๗/๑๕๑)

⁵⁶ สังวัฏฏ์กับ หมายถึงกัปฝ่ายเสื่อม คือช่วงระยะเวลาที่โลกกำลังพินาศ วิวัฏฏ์กับ หมายถึงกัปฝ่ายเจริญ คือช่วงระยะเวลาที่โลก กลับฟื้นขึ้นมาใหม่ (วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๒/๑๕๔)

[๑๕] เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุหนึ่ง น้อมจิตไปเพื่อจตุปปาตญาณ เห็นหมู่สัตว์ ผู้กำลังจืด กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือ มนุษย์ รู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า “หมู่สัตว์ที่ประกอบกายทุจริต วาจทุจริต และมโนทุจริต กล่าว ร้ายพระอริยะ มีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด พวกเขาหลังจากตายแล้วจะ ไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก⁵⁷ แต่หมู่สัตว์ที่ประกอบกายสุจริต วาจสุจริต และมโนสุจริต ไม่กล่าว ร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ พวกเขาหลังจากตาย แล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เธอเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจืด กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่ งาม เกิดดีและเกิดไม่ดีด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ รู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม อย่างนี้แล

[๑๖] เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุหนึ่ง น้อมจิตไปเพื่ออภิสวักขยญาณ รู้ชัดตามความ เป็นจริงว่า “นี่ทุกข์ นี่ทุกขสมุทัย นี่ทุกขนิโรธ นี่ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี่อภิสวระ⁵⁸ นี่อภิสวสมุทัย นี่อภิสว นิโรธ นี่อภิสวนิโรธคามินีปฏิปทา” เมื่อเธอรู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นจากกามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้วก็รู้ว่า “หลุดพ้นแล้ว” รู้ชัดว่า “ชาติ ลึนแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว⁵⁹ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว⁶⁰ ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป⁶¹”

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้เรียกว่า เป็นผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบ ในการทำตนให้ เดือดร้อน และเป็นผู้ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เขาไม่ทำตนให้ เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน จึงเป็นผู้ไม่หิว ดับร้อน เย็นใจ มีตนอันประเสริฐเสวยสุขอยู่ในปัจจุบัน”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระภาษิต ของพระผู้มี พระภาค ดังนี้แล

กัณฑ์ทศพรที่ ๑ จบ

⁵⁷ อบาย ทุกคติ วินิบาต นรก แยกอธิบายดังนี้ ชื่อว่า**อบาย** เพราะปราศจากความงอกงาม กล่าวคือความเจริญหรือความสุข ชื่อ ว่า**ทุกคติ** เพราะเป็นคติ คือเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์ ชื่อว่า**วินิบาต** เพราะเป็นสถานที่ ตกไปของหมู่สัตว์ที่ทำความชั่ว ชื่อว่า**นรก** เพราะปราศจากความยินดี เหตุเป็นที่ไม่มีความสบายใจ (ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๕๓/๓๕๘)

⁵⁸ **อภิสวระ** หมายถึงกิเลสที่หมักหมมหรือคงอยู่ในสันดาน ไหลซึมซาบไปย้อมจิตเมื่อประสบอารมณ์ต่าง ๆ มี ๔ อย่าง คือ (๑) กามาสวะ อภิสวระคือกาม (๒) ภวาสวะ อภิสวระคือภพ (๓) ทิฏฐาสวะ อภิสวระคือทิฏฐิ (๔) อวิชชาสวะ อภิสวระคืออวิชชา (อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๓๗/๖๒๒-๖๒๓) แต่พระสูตรจัดเป็น ๓ เพราะสงเคราะห์ทิฏฐาสวะเข้าในภวาสวะ (ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๕๖/๖๘)

⁵⁹ -----

⁶⁰ ๓-๔ ดูเชิงอรรถที่ ๑-๒ ข้อ ๒ หน้า ๓ ในเล่มนี้

⁶¹ **ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป** หมายถึงไม่มีหน้าที่ในการบำเพ็ญมรรคญาณเพื่อความหมดสิ้น แห่งกิเลสอีกต่อไป เพราะพระพุทธศาสนาถือว่า การบรรลุอรหัตตผลเป็นจุดหมายสูงสุด (ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๕๔/๑๓๘, ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๔๘/๒๐๓)